

Ph.D Course= 2023-24

SANSKRIT

Semester- I (प्रथमषण्मासिकम्)

SAN-711 = संस्कृतसाहित्यस्य सर्वेक्षणम्

१. **Course Code-** SAN- 711
२. **Course Title-** संस्कृतसाहित्यस्य सर्वेक्षणम्
३. **Credit-** 4
४. **Full Marks-** 100 (MID Term Exam. -30 Marks + END Term Exam. -70 Marks)
५. **Course Objectives .**
The students will be able to know completely the works of Sanskrit Literature and they will get an idea to do research work in their desired area.
६. **Course Learning Outcomes**
After studying this paper, the students will be able to improve their research activities. Also they will be able to choose their suitable research topics.
७. **Course Divisions**
UNIT=1 वैदिकसाहित्यस्य सर्वेक्षणम् (अङ्काः १७.५)
  - ❖ संहिताग्रन्थानां सर्वेक्षणम्
  - ❖ ब्राह्मण-आरण्यक-उपनिषदां सर्वेक्षणम्
  - ❖ वेदाङ्गानां सर्वेक्षणम्**UNIT=2 काव्यालङ्कारशास्त्राणां सर्वेक्षणम्** (अङ्काः १७.५)
  - ❖ काव्यनाटकादीनां सर्वेक्षणम्
  - ❖ अलङ्कारशास्त्राणां सर्वेक्षणम्**UNIT=3 व्याकरणसाहित्यस्य सर्वेक्षणम्** (अङ्काः १७.५)
  - ❖ त्रिमुनिव्याकरणस्य सर्वेक्षणम्
  - ❖ अष्टाध्यायीप्रक्रियाग्रन्थानां सर्वेक्षणम्
  - ❖ अष्टाध्यायीवृत्तिग्रन्थानां सर्वेक्षणम्
  - ❖ व्याकरणदर्शनग्रन्थानां सर्वेक्षणम्

UNIT=4 स्मृतिसाहित्यस्य दर्शनसाहित्यस्य च सर्वेक्षणम् (अङ्काः १७.५)

❖ स्मृतिसाहित्यस्य सर्वेक्षणम्

❖ दर्शनसाहित्यस्य सर्वेक्षणम्

८. Books Recommended (विषयसम्पृक्तानां ग्रन्थानां सूची)

- संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास (वेदखण्ड), राष्ट्रीयसंस्कृतसंस्थानम्, लक्ष्मै
- संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास (व्याकरणखण्ड), राष्ट्रीयसंस्कृतसंस्थानम्, लक्ष्मै
- संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास (अलङ्कारखण्ड), राष्ट्रीयसंस्कृतसंस्थानम्, लक्ष्मै
- संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास (काव्यखण्ड), राष्ट्रीयसंस्कृतसंस्थानम्, लक्ष्मै
- संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास (दर्शनखण्ड), राष्ट्रीयसंस्कृतसंस्थानम्, लक्ष्मै
- संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास (आर्षकाव्यखण्ड), राष्ट्रीयसंस्कृतसंस्थानम्, लक्ष्मै
- संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास (आधुनिकसंस्कृत साहित्य का इतिहास),
राष्ट्रीयसंस्कृतसंस्थानम्, लक्ष्मै
- History of Sanskrit Poetics- P.V. Kane
- Panini : A Survey of Research, George Cardona
- History of Dharmashastra, P.V. Kane
- Vedic Encyclopedia
- संस्कृत व्याकरण शास्त्र का इतिहास- युधिष्ठिर मीमांसकः
- भारतीय दर्शन का परिशीलन- रमाशङ्कर त्रिपाठी।
- भारतीय दर्शन- आलोचनाऔरपरिशीलन- चन्द्रधरशर्मा

SANSKRIT

SAN- 712=गवेषणापद्धति :- १

(Research Methodology-1)

1. Course Code- SAN- 712
2. Course Title- गवेषणापद्धति :- १
3. Credit- 4
4. Full Marks- 100 (MID Term Exam. -30 Marks + END Term Exam. -70 Marks)
5. Course Objectives
This course is intended to be an introduction to the students with Research Methods, Techniques, Manuscriptology, Art of Translation and Thesis design which are useful for them to prepare Dissertation.
6. Course Learning Outcomes
By the end of this course students will learn about the Collecting, Analysing, Interpreting the data and will be able to prepare their Dissertation.
7. Course Divisions

UNIT=1

(क) अनुसन्धान (Research)पदव्याख्यानम्

- ❖ समानार्थकानाम् “अनुसन्धानम्” “गवेषणम्” “संशोधनम्” “परिशोधनम्”, “शोधः” इत्यादीनां विवरणम्।
- ❖ अनुसन्धानस्य आवश्यकता प्रयोजनञ्च ।
- ❖ संस्कृतवाङ्मये अनुसन्धानस्य प्राचीनता उदाहरणानि च ।

(ख) अनुसन्धानस्य संज्ञा, स्वरूपम्, परिसरः (सीमा) च

- ❖ आधुनिकविदुषां मतेन तथा कोशानामाधारेण प्रयोगपरिशीलनेन च “अनुसन्धानम्” इत्यस्य कानिचन निर्वचनानि ।
- ❖ अनुसन्धानस्य स्वरूपम्।
- ❖ अनुसन्धानस्य सीमापरिसरः वा ।

(ग) अनुसन्धानस्य प्रकाराः

दार्शनिकम्, सर्वेक्षणात्मकम्, ऐतिहासिकम् (इतिहासः, पुराणम्, इतिवृत्तम्, लिखितजीवनवृत्तम्, कथा, आख्यायिका, कस्याः अपि घटनायाः विवरणम्), भाषाशास्त्रीयम्, शुद्धपाठनिर्णयात्मकम्, व्याख्यात्मकम्, व्यावहारिकम्, तुलनात्मकम्, समालोचनात्मकम्, सम्पादनात्मकम्, तथ्यानुसन्धानात्मकम्।

(घ) शोधपद्धतयः

१. परम्परागतावैज्ञानिकी पद्धतिः, २- सर्वेक्षणपद्धतिः, ३- शास्त्रीयपद्धतिः, ४- तुलनात्मकापद्धतिः, ५- समस्यामूलकपद्धतिः, ६- क्षेत्रीयाध्ययनपद्धतिः, ७-वर्गीयाध्ययनपद्धतिः।

UNIT=2

(क) अनुसन्धानस्य सोपानानि

विषयचयनम्, विषयसीमाङ्कनम्, विषयनामनिर्धारणम्, संक्षिप्तिकानिर्माणम्, सामग्रीसङ्कलनम्, सामग्रीणां विन्यासः (क्रमेण स्थापनम्), सामग्रीविश्लेषणम्, पुनःपरीक्षणम्, शोधविषयलेखनम्, लिखितविषयस्य मूल्याङ्कनम्, सिद्धान्तनिर्माणम्, शोधप्रबन्धप्रस्तुतीकरणम्, शोधसारसंक्षिप्तिका - निर्माणम्, शोधप्रबन्धप्रतिवेदनम्

(ख) विषयस्य पूर्वानुमानम् (Hypothesis)

(ग) प्रकल्पसंरचना (Undertaking a Project)

(घ) संक्षिप्तिकानिर्माणम् (Synopsis)

UNIT=3

(क) अनुसन्धानप्रबन्धविषयचयनम्

❖ विषयनिर्वाचने मूलसिद्धान्ताः

- १- अभिरुचिसिद्धान्तः, २- उपयोगितासिद्धान्तः, ३- क्षेत्रसिद्धान्तः,
- ४- विषयसूचीसिद्धान्तः, ५- अध्ययनक्षमतासिद्धान्तः, ६-तथ्यसंग्रहसिद्धान्तः,
- ७- योग्यनिर्देशनसिद्धान्तः

❖ शीर्षकनिर्माणे अवधेयाः अंशाः।

❖ समस्यायाः लक्षणानि / स्वरूपम् / विशेषताः

- १- स्पष्टत्वम्, २- असन्दिग्धत्वम्, ३- अनुसन्धेयत्वम्, ४- अध्ययनयोग्यत्वम्,
- ५- समाधानयोग्यत्वम्

(ख) अनुसन्धातुः गुणाः

१- जिज्ञासा, २- गवेषणार्थं गृहीतविषये ज्ञानम्, ३-भाषादक्षता, ४- कार्येऽभिरुचिः, ५- कृतज्ञता, ६- वैज्ञानिकी दृष्टिभङ्गी, ७- लेखननैपुण्यम्

(ग) अनुसन्धात्रा अवधेयाः अंशाः

❖ मार्गदर्शकेन सह सम्बन्धः, मार्गदर्शक-अनुसन्धात्रोः उत्तरदायित्वम्।

❖ मार्गदर्शकः केवलं मार्गं दर्शयति।

❖ अन्येभ्यः अनुसन्धानप्रबन्धेभ्यः स्वीकृताः अंशाः - हताः अंशाः वा (Plagiarism)

UNIT=4

(क) सामग्रीसङ्कलनम् तत्स्रोतांसि च

❖ प्राथमिकस्रोतांसि- मूलग्रन्थाः, व्याख्यानग्रन्थाः, टीकाग्रन्थाः, पुरातत्त्वाधारः, ताडपत्रादिहस्तलेखाः, शिलाशासनानि, शासकीयानि अभिलेखनानि च।

❖ आनुषङ्गिकस्रोतांसि- साहित्येतिहासः, ग्रन्थसूची, शोधपत्रिकाः, कोशाः लेखनानि च।

❖ आधुनिकोपकरणानि- अन्तर्जालम्, जालस्थानानि, ई-शोधपत्रिकाः, ई-कोशाः, ह्याट्स-आप्,

❖ विज्ञापनम् = सर्वकारपक्षतः अथवा वेसर्वकारसंस्थापक्षतः प्रकाशितम्

❖ संवादपत्रम्

❖ विषयविशेषज्ञैः सह सम्पर्कः- मौखिकस्रोतांसि व्याख्यानानि च

❖ क्षेत्राध्ययनम् (विषयसंवलितक्षेत्रपरिदर्शनम्)

❖ प्रश्नावली

❖ सर्वश्रेष्ठः माध्यमः = ग्रन्थालयः

(ख) तथ्यसंग्रहपद्धतिः (Noting)

8. Books Recommended (विषयसम्पृक्तानां ग्रन्थानां सूची)

१. आचार्यः, सत्यनारायणः, संस्कृतशोधप्रविधिः, पुरी- २०१२

२. डा. नागेन्द्रः, अनुसन्धानस्य प्रविधिप्रक्रिया, राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्, नईदिल्ली ।

३. चाटार्जी, सुबोधकुमारः, गवेषणाप्रविधि, विद्यापुरी, कटक, २०१० ।

४. प्रधानः, कृष्णचन्द्रः, गवेषणाप्रकरणसम्पादना ओ अनुवादप्रविधि, ज्ञानयुगपब्लिकेशन, भुवनेश्वर, २०१०

५. प्रधानः, मनोरञ्जनः, अनुवादतत्त्व ओ प्रयोग, ओडिशाबुकष्टोर, कटक, २०१७

६. Dash, Keshab Chandra, Elements of Research Methodology in Sanskrit, The Kashi Sanskrit Series 281, Chaukhamba Sanskrit Sansthan, Varanasi

७. Katre, S.M., Introduction to Indian Textual Criticism, 1981

8. Mail, K and Pancholi A.L., The Fundamentals of Research Methodology, Publication Scheme, Jaipur, 1988

SAN- 713 = गवेषणापद्धति:- २

(Research Methodology=2)

1. Course Code- SAN- 713
2. Course Title- गवेषणापद्धति:- २
3. Credit- 4
4. Full Marks- 100 (MID Term Exam. -30 Marks + END Term Exam. -70 Marks)

5. Course Objectives

This Paper develops better insight into topic, provides systematic structure, enhance the Research Quality, derive better solutions, aids in decision making and Inculcates logical and systematic thinking.

6. Course Learning Outcomes

The students will be able to discuss different methodologies and techniques used in research work and explain basic computer skills necessary for the conduct of research.

7. Course Divisions

UNIT=1 शोधप्रबन्धनिर्माणस्य प्रविधिः

(क) शोधप्रबन्धनिर्माणम्

- ❖ शोधप्रबन्धस्य पूर्वभागः:= १- शीर्षकपृष्ठम्, २- विश्वविद्यालयानुमोदनपत्रम्, ३- मार्गनिर्देशकस्य स्वीकृतिपत्रम्, ४- गवेषकेण कृतज्ञताज्ञापनपत्रम्, ५- उत्सर्गपत्रम्, ६- भूमिका, ७- विषयसूची, ८- सारणीनां प्रतिकृतीनाञ्च सूची, ९- सांङ्केतिकशब्दसूची।
- ❖ मुख्यप्रतिपाद्यविषयभागः:= १- उपक्रमः, २- अध्यायाः / परिच्छेदाः, ३- उद्धृतिः / निर्देशिका, ४- उपसंहारः।
- ❖ सूचनात्मकपरिशिष्टभागः:= शोधप्रबन्धस्य उपयोगः, उद्देश्यम्, सम्भावितगवेषणां प्रति सूचना। वैविध्यम्- ग्रन्थसूची(Bibliography), श्लोकसूची, श्लोकपादसूची, पारिभाषिकशब्दसूची, अनुक्रमणिका(Index)

(ख) शोधप्रबन्धलेखनेऽनुसर्तव्याः नियमाः:= शोधप्रबन्धस्य भाषा,

ग्रन्थसूचीनिर्माणक्रमः, तथ्यविन्यासः, पादटीकाटीप्पणीनियमाः, उपविभागः, पृष्ठाङ्कः, चित्राणां सारणीनां च क्रमः, संक्षेपीकरणम्, दोषसंशोधनम्।

UNIT=2 भाषान्तरीकरणम् (Art of Translation)

- ❖ स्वरूपम्, उद्देश्यम्, लाभः।

- ❖ अनुवादकस्य कर्तव्यम्।
- ❖ लिप्यन्तरीकरणे वर्णसङ्केतविधिः (Transliteration)
- ❖ अनुवादस्य प्रकारभेदाः= आक्षरिकानुवादः, भावानुवादः, छायानुवादः, मर्मानुवादः।
अनुसरणम्, अनुकरणम्

UNIT=3 हस्तलेखः (Manuscriptology)

- ❖ प्राचीनभारतवर्षे हस्तलेखस्य आधारः=प्रस्तरः, मृत्तिका, चीनांशुकम्, सुवर्णपात्रम्, रोप्यपात्रम्, भुर्जपत्रम्, काष्ठफलकम्, तालपत्रम्, वांशपत्रम्, वस्त्रम्, चर्म, ताम्रपत्रम्, साञ्चिपात्, कर्गजम्, गृहस्य भित्तिः।
- ❖ लेखनसामग्री।
- ❖ हस्तलेखनष्टस्य कारणानि।
- ❖ हस्तलेखसंरक्षणार्थं गृहीतोपायाः।
- ❖ मूलपाठस्य शुद्धपाठस्य वा निर्द्धारणम्।

UNIT=4 Computer Fundamentals:

- ❖ Introduction to MS-Office software: MS-Word (Track change)
- ❖ MS-Excel
- ❖ MS-Power point
- ❖ MS-Access
- ❖ Features for statistical data analysis using computers and software, Microsoft Excel Anaalysis Tool Pak , SPSS

8. Books Recommended (विषयसम्पृक्तानां ग्रन्थानां सूची)

१. आचार्यः, सत्यनारायणः, संस्कृतशोधप्रविधिः, पुरी- २०१२
२. डा. नागेन्द्रः, अनुसन्धानस्य प्रविधिप्रक्रिया, राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्, नईदिल्ली।
३. चाटार्जी, सुबोधकुमारः, गवेषणाप्रविधि, विद्यापुरी, कटक, २०१०।
४. प्रधानः, कृष्णचन्द्रः, गवेषणाप्रकरणसम्पादना ओ अनुवादप्रविधि, ज्ञानयुगपब्लिकेशन, भुवनेश्वर, २०१०
५. प्रधानः, मनोरञ्जनः, अनुवादतत्त्व ओ प्रयोग, ओडिशाबुकष्टोर, कटक, २०१७
६. Dash, Keshab Chandra, Elements of Research Methodology in Sanskrit, The Kashi Sanskrit Series 281, Chaukhamba Sanskrit Sansthan, Varanasi
७. Katre, S.M., Introduction to Indian Textual Criticism, 1981
8. Mail, K and Pancholi A.L., The Fundamentals of Research Methodology, Publication Scheme, Jaipur, 1988

9. Shivaganesha Murthy, R.S., Introduction to Manuscriptology, Sharada Publishing House, Delhi, 1996
  10. Savory, T.H., The Art of Translation
  11. Sravanlal, P., Research Methodology, Kitab Mahal, Allahbad, 1987
- The Art of Translation – a Symposium, Published by Ministry of Scientific Research & Cultural Affairs, Govt. Of India, New Delhi, 1962

SAN- 714 = पाठ्यचक्र -उपस्थापनम्, पाठ्यप्रणाली च

(SEMINAR PRESENTATION AND LESSON PLAN)

- 1. Course Code- SAN-714**
- 2. Course Title- पाठ्यचक्र-उपस्थापनम् , पाठ्यप्रणाली च**
- 3. Credit- 4**
- 4. Full Marks- 100**
- 5. Course Divisions**
  - (क) पाठ्यचक्रद्वयम्- ५०
  - (ख) पाठनप्रणाली- ५०

जयतु भारतम् ।
जयतु संस्कृतम् ॥